

AKADEMIA ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ

MONITORING PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH W MAŁOPOLSCE

SKRÓCONY RAPORT Z BADAŃ
– NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI

AKADEMIA ROZWOJU
EKONOMII SPOŁECZNEJ

Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej
w Krakowie

AKADEMIA ROZWOJU
EKONOMII SPOŁECZNEJ

MONITORING PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH W MAŁOPOLSCE

SKRÓCONY RAPORT Z BADAŃ
– NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI

KRAKÓW 2010

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Publikacja powstała na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie w ramach projektu AKADEMIA ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ.

Wydawca:

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie
ul. Piastowska 32
30-070 Kraków
www.rops.krakow.pl

Monitoring Przedsiębiorstw Społecznych w Małopolsce:

- Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych UJ
- Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej

Redakcja:

Marta Bohdziewicz-Lulewicz, Rafał Barański

Projekt okładki i skład:

Bogusław Dziedzic

Druk oraz skład publikacji:

Drukarnia UNIDRUK
ul. Bronowicka 117
30-121 Kraków

ISBN 978-83-60242-51-3

Nakład: 500 egz.

Publikacja dostępna jest także w wersji elektronicznej pod adresem:

www.wortales.rops.krakow.pl

Kopiowanie i rozpowszechnianie może być dokonane z podaniem źródła.

Publikacja jest dystrybuowana bezpłatnie.

Szanowni Państwo,

Oddajemy w Państwa ręce skrócony raport z badań pn. „Monitoring małopolskich przedsiębiorstw społecznych”, zrealizowanych w ramach projektu AKADEMIA ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ.

Raport powstał dzięki menedżerom przedsiębiorstw społecznych, którzy zechcieli poświęcić swój cenny czas na wzięcie udziału w badaniu, za co chcielibyśmy gorąco podziękować.

Wiedza uzyskana w trakcie badań zostanie wykorzystana przy planowaniu wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej w Małopolsce.

Zapraszamy do lektury!

Zespół Projektu AKADEMIA ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ

Wykaz używanych skrótów:

WYKAZ UŻYWANYCH SKRÓTÓW:	
CATI	Wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny (<i>Computer Assisted Telephone Interview</i>)
CAWI	Wywiad przez Internet, prowadzony za pomocą udostępnienia respondentom kwestionariusza internetowego (<i>Computer Assisted Web Interviewing</i>)
CIS	Centrum Integracji Społecznej
NGO	Organizacje pozarządowe (<i>non-governmental organisation</i>)
MORR	Małopolskie Obserwatoria Rozwoju Regionalnego
PES	Podmioty ekonomii społecznej
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PS	Przedsiębiorstwo społeczne
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej

SPIS TREŚCI

1	WPROWADZENIE	6
2	CELE MONITORINGU PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH W MAŁOPOLSCE	6
3	ODBIORCY MONITORINGU	8
4	METODOLOGIA I REALIZACJA BADANIA	9
4.1	Zróznicowanie podmiotów objętych badaniem	9
4.2	Opis narzędzia badawczego oraz procesu zbierania danych	10
5.	NAJWAŻNIEJSZE WYNIKI MONITORINGU MAŁOPOLSKICH PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH	11
5.1	Opis przedsiębiorstw społecznych	11
5.2	Działalność społeczna	14
5.2.1	Działalność na rzecz społeczności lokalnej	18
5.3	Zasoby ludzkie	19
5.4	Działalność ekonomiczna	26
5.5	Współpraca z otoczeniem	29
6.	ZAKOŃCZENIE, CZYLI CO ZROBIĆ BY BYŁO LEPIEJ?	31

1 WPROWADZENIE

Niniejsze opracowanie powstało na bazie raportu pn. „Monitoring przedsiębiorstw społecznych w Małopolsce. Raport z badań”, którego autorami są: Maciej Frączek, Seweryn Krupnik, Katarzyna Osiborska, Agnieszka Pacut oraz Anna Szczucka¹.

Monitoring przedsiębiorstw społecznych jest działaniem projektu realizowanego przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie „Akademia Rozwoju Ekonomii Społecznej” (ARES), którego celem jest wsparcie rozwoju ekonomii społecznej w województwie małopolskim. Projekt ARES realizowany jest w ramach: Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet VII – Promocja integracji społecznej, Działanie 7.2 – Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej, Poddziałanie 7.2.2 – Wsparcie ekonomii społecznej.

Opracowanie koncepcji badania oraz jego realizacja przeprowadzona została przez zespół składający się z członków Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych UJ oraz Fundacji Gospodarki i Administracji Publicznej. Należy jednak zaznaczyć, że projekt monitoringu ma charakter przedsięwzięcia partnerskiego, realizowanego na platformie Małopolskiego Paktu Na Rzecz Ekonomii Społecznej i w tym celu powołana została grupa robocza do spraw monitoringu, w skład której wchodzi przedstawiciele:

1. Ośrodka Statystyki Organizacji Non-Profit przy Urzędzie Statystycznym,
2. Małopolskiej Agencji Rozwoju Regionalnego SA,
3. Małopolskiego Instytutu Samorządu Terytorialnego i Administracji,
4. Fundacji Biuro Inicjatyw Społecznych,
5. Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie,
6. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie,
7. Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego,
8. Janusz Baster, niezależny ekspert.

2 CELE MONITORINGU PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH W MAŁOPOLSCE

Celem strategicznym tego przedsięwzięcia jest wpisanie na stałe monitoringu, czyli systematycznego zbierania danych ilościowych i jakościowych w określonym zakresie, w system regionalnego programowania polityk publicznych, dla których monitoring stanowiłby instrument wspierający ich kreowanie, definiowanie celów i priorytetów oraz oceny stopnia realizacji założonych celów.

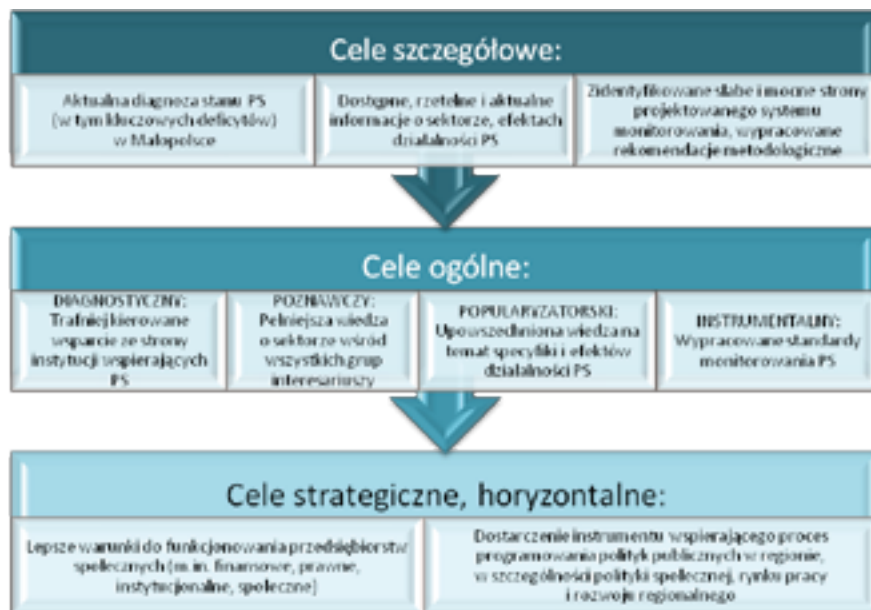
¹ Całość raportu znajduje się na stronie:

<http://www.wortales.rops.krakow.pl/partnerzy/grupa-robocza-ds-monitoringu>

Ogólne cele projektu:

1. **cel diagnostyczny** – zapewnienie empirycznych danych dla diagnozy sektora przedsiębiorstw społecznych, szczególnie pod kątem identyfikacji w jego obrębie barier i deficytów wymagających wsparcia publicznego. Pozwoli to trafnie zaprojektować odpowiednim instytucjom wsparcie tych podmiotów oraz jego bieżącą modyfikację w zależności od potrzeb,
2. **cel poznawczy i popularyzatorski** – cele te zostały sformułowane odpowiednio jako: *pełniejsza wiedza o sektorze wśród wszystkich grup interesariuszy oraz upowszechniona wiedza na temat specyfiki i efektów działalności PS* poprzez zapewnienie dostępu do kompleksowych i stale aktualizowanych danych z obszaru przedsiębiorczości społecznej,
3. **cel metodologiczny** – zbudowanie instrumentarium do badania przedsiębiorstw społecznych w formie wypracowanych standardów monitorowania PS, dobrych praktyk w zakresie metodologii badania i narzędzi monitorujących pracę PS, które możliwe byłyby do zastosowania również na innym gruncie, np. w odniesieniu do innego regionu.

Schemat 1. Hierarchia celów projektu monitoringu

3 ODBIORCY MONITORINGU

Uwzględniając miejsce i rolę różnych podmiotów we wspieraniu przedsiębiorczości społecznej w Małopolsce, grupa odbiorców monitoringu podzielona została na trzy podstawowe kategorie: odbiorców kluczowych, podstawowych oraz uzupełniających. Poniższy schemat prezentuje zaproponowaną typologię odbiorców monitoringu PS.

Schemat 2. Typologia odbiorców monitoringu.

4 METODOLOGIA I REALIZACJA BADANIA

Zbieranie danych w ramach przeprowadzonego badania było podporządkowane trzem naczelnym zasadom: by jak najwięcej przedsiębiorstw społecznych miało szansę wzięcia udziału w tym przedsięwzięciu, aby jakość danych (rozumiana zarówno jako kompletność, jak i zgodność z rzeczywistością) była wysoka oraz aby zminimalizować koszty przy jednoczesnej dbałości o spełnienie dwóch pierwszych kryteriów.

4.1 Różnicowanie podmiotów objętych badaniem

Przedsiębiorstwa społeczne stanowią „rdzeń” ekonomii społecznej, są uznawane za przedsięwzięcia o ściśle gospodarczym charakterze (Herbst 2008, s. 8). Wyłonienie grupy (subsektora) przedsiębiorstw społecznych spośród ogółu podmiotów gospodarki społecznej w Polsce jest trudnym zadaniem. Dotychczas bowiem nie wypracowano powszechnie uznawanej i akceptowanej definicji przedsiębiorstwa społecznego. Mając świadomość, że wybrane kategorie podmiotów mogą nie domykać zbioru wszystkich organizacji spełniających cechy społeczne i ekonomiczne przedsiębiorstw społecznych (por. cechy EMES, Herbst 2008, s. 125-142), zdecydowano się objąć badaniem organizacje przejawiające aktywność ekonomiczną (działalność gospodarcza bądź odpłatna) oraz aktywność społeczną:

1. centra integracji społecznej (CIS),
2. zakłady aktywności zawodowej (ZAZ),
3. spółdzielnie socjalne,
4. spółdzielnie inwalidów i niewidomych,
5. organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą,
6. organizacje pozarządowe prowadzące statutową działalność odpłatną w sferze pożytku publicznego w sposób ciągły lub/i sezonowy².

Grupy te różnią się ze względu na wiele cech, jednakże trzy z nich są kluczowe z punktu widzenia realizacji procesu zbierania danych:

- a. forma prawna,
- b. liczebność,
- c. kompletność danych na temat organizacji.

Na podstawie formy prawnej i sposobu działalności można wyróżnić trzy podstawowe grupy organizacji:

- 1) spółdzielnie,
- 2) CIS-y i ZAZ-y,

² W dalszej części raportu odwołując się do tak wyodrębnionych kategorii podmiotów będzie używane określenie *forma prawna*.

3) organizacje pozarządowe (NGO)³.

Z kolei, liczebność poszczególnych kategorii organizacji w województwie małopolskim wskazuje na duże zróżnicowanie w obrębie organizacji objętych badaniem. Najliczniejszą kategorią w dostępnej bazie były organizacje pozarządowe nie prowadzące działalności gospodarczej, najmniej licznie występowały CIS-y, ZAZ-y oraz spółdzielnie socjalne i było to spowodowane niewielką ilością zarejestrowanych podmiotów tego typu w Małopolsce.

Ostatnią z istotnych cech różnicujących badane organizacje jest kompletność związanych z nimi informacji teleadresowych. Opracowana baza zawierała niemal kompletne dane na temat adresów organizacji. Jednak w przypadku telefonów i adresów poczty elektronicznej występowało niestety wiele braków danych. Najlepiej sytuacja prezentowała się w przypadku CIS-ów i ZAZ-ów, najgorzej natomiast w przypadku NGO nie prowadzących działalności gospodarczej.

4.2 Opis narzędzia badawczego oraz procesu zbierania danych

Ankieta została podzielona na 5 kluczowych zagadnień:

1. forma i geneza organizacji,
2. działalność społeczna organizacji,
3. współpraca organizacji z otoczeniem,
4. zasoby ludzkie organizacji,
5. obszary działalności ekonomicznej przedsiębiorstwa.

Zbudowane narzędzie poddane zostało pretestowi, w celu oceny funkcjonowania kwestionariusza ankiety. Proces zbierania danych zakładał wykorzystanie różnych form dotarcia do respondenta, zgodnie z podejściem badań sondażowych wykorzystujących wiele technik zbierania danych (*mixed mode survey research*); począwszy od techniki najprostszej i najtańszej (ankieta internetowa: CAWI), a kończąc na najbardziej kosztownej (wywiad osobisty z ankierem). Założono także wsparcie realizacji badania poprzez kontakt telefoniczny. Ankieta internetowa była dostępna dla respondentów w okresie od 21 kwietnia do 30 maja 2010 roku.

³ Sektor organizacji pozarządowych w Polsce zawężono tylko do fundacji i stowarzyszeń, świadomie wyłączając z niego niektóre grupy.

5 NAJWAŻNIEJSZE WYNIKI MONITORINGU MAŁOPOLSKICH PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH

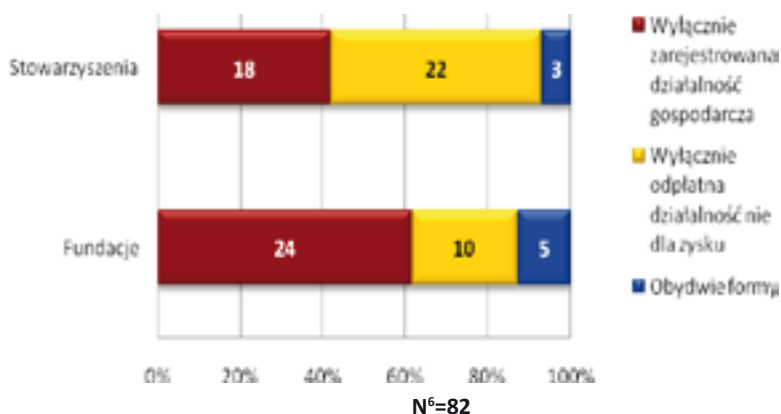
Dla większej przejrzystości opracowania, wyniki badania zostały przedstawione w podziale na 5 głównych obszarów badawczych. Podział ten, w dużym stopniu odzwierciedla strukturę narzędzia wykorzystanego w procesie gromadzenia danych.

5.1 OPIS PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH

Wśród zbadanych podmiotów – 8 należy do kategorii „CIS, ZAZ”, a 16 podmiotów to spółdzielnie (w tym 5 spółdzielni socjalnych oraz 11 spółdzielni inwalidów i niewidomych). Ponadto, w badaniu wzięły udział 3 spółki prawa handlowego⁴, a dwie najliczniejsze kategorie stanowiły fundacje i stowarzyszenia, odpowiednio: 39 i 43 podmioty.

Fundacje i stowarzyszenia rzadko łączą prowadzenie dwóch form aktywności ekonomicznej jednocześnie, czyli działalności gospodarczej i odpłatnej nie dla zysku⁵. Wśród stowarzyszeń dominowała forma odpłatnej działalności prowadzonej nie dla zysku, wśród fundacji – działalność gospodarcza.

Wykres 1. Forma prawna a rodzaj działalności ekonomicznej

⁴ Spółki prawa handlowego ze względu na niewielką liczebność nie są prezentowane w ramach opisu wyniku jako odrębna kategoria.

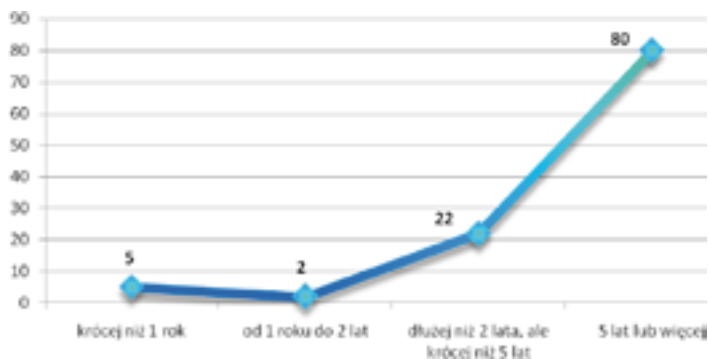
⁵ W niniejszym dokumencie określenie „odpłatna działalność nie dla zysku” jest stosowana zamiennie z określeniem „odpłatna działalność statutowa”.

⁶ Liczba odpowiedzi

Wyniki badania wskazują na tendencję do koncentrowania się przedsiębiorstw społecznych w Krakowie – 74 podmioty, czyli dwie trzecie przebadanych PS, ma siedzibę w tym mieście.

Analiza długości funkcjonowania organizacji na rynku jest związana z formą prawną. Większość fundacji i stowarzyszeń to podmioty relatywnie starsze, utrzymujące się na rynku 5 lat lub dłużej. Z kolei żadna z badanych spółdzielni socjalnych nie istnieje na rynku dłużej niż 4 lata, ale już w przypadku spółdzielni inwalidów i niewidomych sytuacja jest odwrotna – w badaniu nie znalazła się żadna, która została założona w ciągu ostatnich 4 lat. Tak znikoma liczba nowych podmiotów, które powstały w czasie nie dłuższym niż dwa lata, może świadczyć o istnieniu zewnętrznych barier związanych z funkcjonowaniem i zakładaniem inicjatyw tego typu.

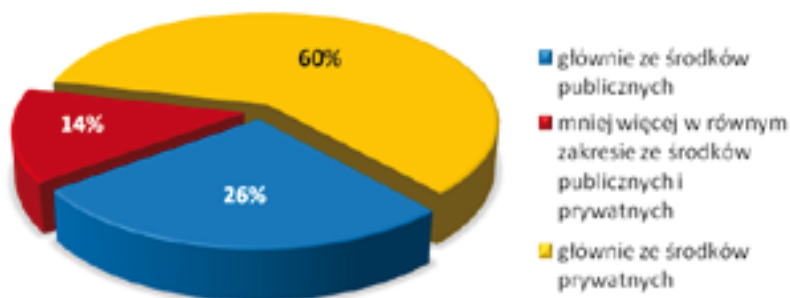
Wykres 2. Liczba lat funkcjonowania organizacji na rynku

N=109

W przeważającej mierze, bo aż w 85 przypadkach, inicjatorami powstania przedsiębiorstwa były osoby fizyczne. Interesujące jest, że zaledwie 12 podmiotów miało genezę w organizacji pozarządowej, 10 przedsiębiorstw biorących udział w badaniu wskazało na swoje korzenie w jednostkach publicznych. Podmioty gospodarcze były założycielami 6 organizacji, a podmiot kościelny, wyznaniowy 1 przedsiębiorstwa społecznego. W odniesieniu do procesu założycielskiego większość (60% organizacji) wskazała na większy udział środków prywatnych przy powstawaniu organizacji. Nieco ponad jedna czwarta wszystkich podmiotów zawdzięczała swoje istnienie w głównej mierze środkom publicznym (najczęściej: dotacje gminy oraz środki pochodzące z PFRON-u). Natomiast 14% wskazała na porównywalny poziom tych dwóch źródeł.

Wykres 3. Rodzaj środków, z których korzystano w procesie założycielskim organizacji

N=109

W większości przy udziale środków prywatnych powstały: stowarzyszenia, fundacje oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych. Pozostałe podmioty opierały się głównie na środkach publicznych.

Schemat 3. Modele powstawania przedsiębiorstw społecznych

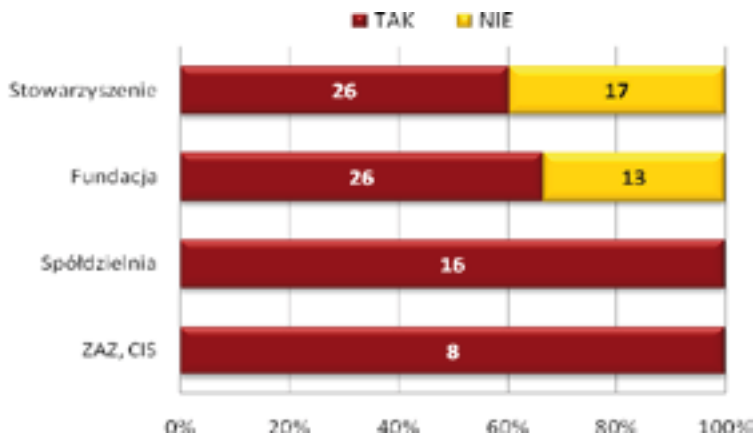

* bardzo mała liczebność tej kategorii (3) kaže zachować daleko idącą ostrożność w uogólnianiu wniosków na temat tej grupy

5.2 DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA

Większość badanych przedsiębiorstw społecznych prowadziła działalność społeczną na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub wykluczonych społecznie (79 spośród 109 badanych). Na rzecz osób wykluczonych działały wszystkie badane spółdzielnie, a także wszystkie centra integracji społecznej oraz wszystkie zakłady aktywności zawodowej. Jedynie pośród fundacji i stowarzyszeń pojawiły się podmioty nie prowadzące takiej działalności.

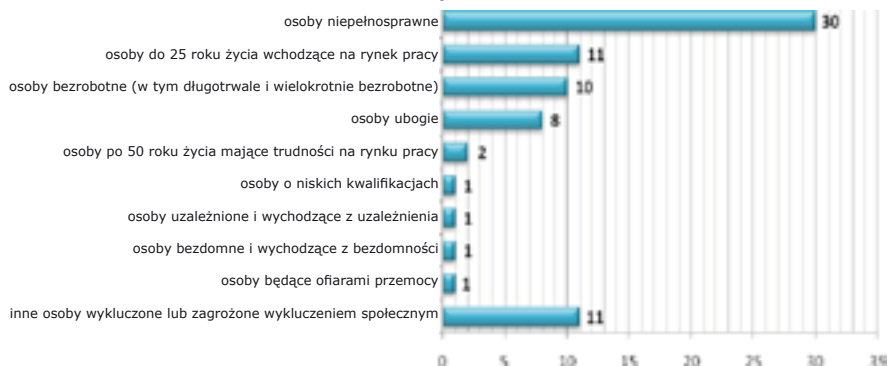
Wykres 4. Prowadzenie działalności na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym a forma prawna

N = 106

Jeśli chodzi o grupy wykluczone społecznie, najczęstszymi i zarazem najważniejszymi beneficjentami działań były osoby niepełnosprawne, w następnej kolejności: osoby bezrobotne, ubogie, o niskich kwalifikacjach oraz osoby młode (do 25 roku życia) i osoby starsze (po 50 roku życia) wchodzące lub powracające na rynek pracy.

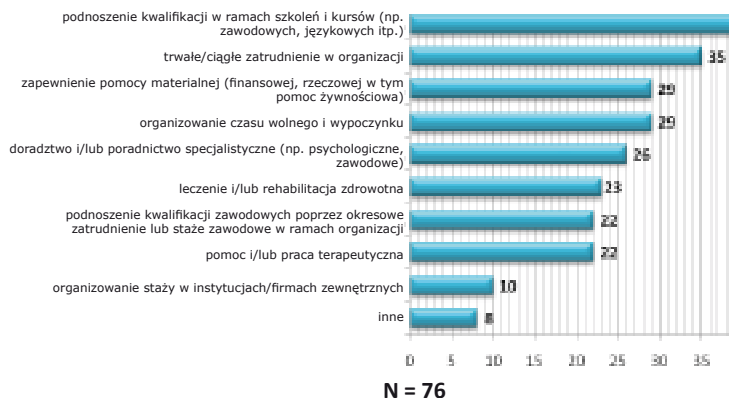
Wykres 5. Liczba organizacji, dla których poszczególne grupy są najważniejszym beneficjentem

N = 76

Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

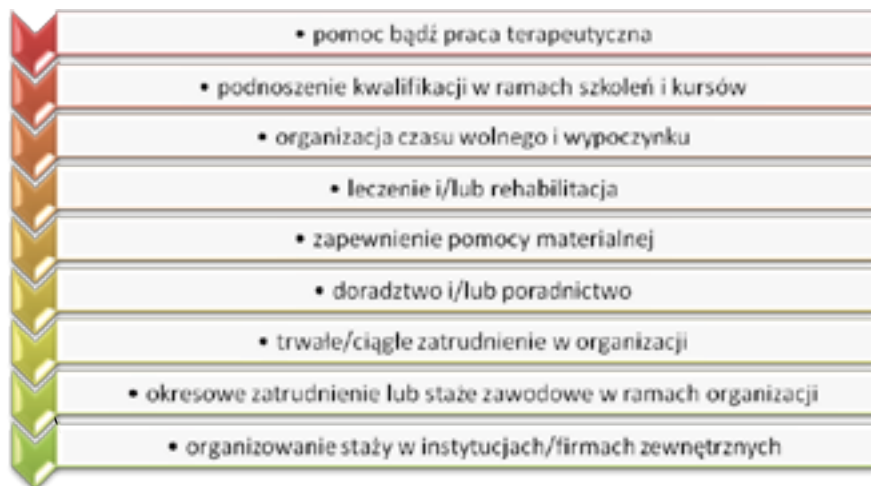
Najistotniejszymi działaniami ze względu na liczbę objętych nimi osób były leczenie i/lub rehabilitacja, a także praca i pomoc terapeutyczna oraz organizacja czasu wolnego i wypoczynku. Większość organizacji cechowała różnorodność działania – najczęściej nie ograniczały się one wyłącznie do jednej grupy beneficjentów ani do jednego rodzaju działań. Otóż, 63% badanych przedsiębiorstw społecznych działało na rzecz więcej niż jednej grupy, a 75% organizacji prowadziło dwa lub więcej rodzajów działań na rzecz beneficjentów. CIS-y i ZAZ-y oddziaływały na beneficjentów najczęściej poprzez trwałe zatrudnienie w ramach organizacji i pomoc materialną, spółdzielnie przez podnoszenie kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów oraz trwałe zatrudnienie, fundacje przez podnoszenie kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów, a stowarzyszenia przez organizowanie czasu wolnego i podnoszenie kwalifikacji.

Wykres 6. Rodzaje działań podejmowanych na rzecz beneficjentów organizacji

Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Jeśli chodzi o liczbę beneficjentów objętą przez badane przedsiębiorstwa społeczne poszczególnymi rodzajami działań, najwięcej osób skorzystało z pomocy bądź pracy terapeutycznej (20 399 osób). Duża liczba beneficjentów została także objęta kolejno: podnoszeniem kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów (6 201 osób), organizacją czasu wolnego i wypoczynku (5 746 osób), leczeniem i/lub rehabilitacją zdrowotną (3 554 osoby), pomocą materialną (2 431 osób), doradztwem i/lub poradnictwem (1 912 osób). 1 030 osób skorzystało z możliwości zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym, natomiast najmniejsza liczba beneficjentów odbyła staże w organizacji (260 osób), bądź staże w zewnętrznej firmie, bądź instytucji (130 osób). Co istotne, w paru przypadkach na ogólną liczbę osób objętych danym rodzajem wsparcia wpływ miały przedsiębiorstwa społeczne o bardzo dużej liczbie beneficjentów (np. stowarzyszenie, które udzieliło pomocy bądź objęło pracą terapeutyczną aż 15 000 osób).

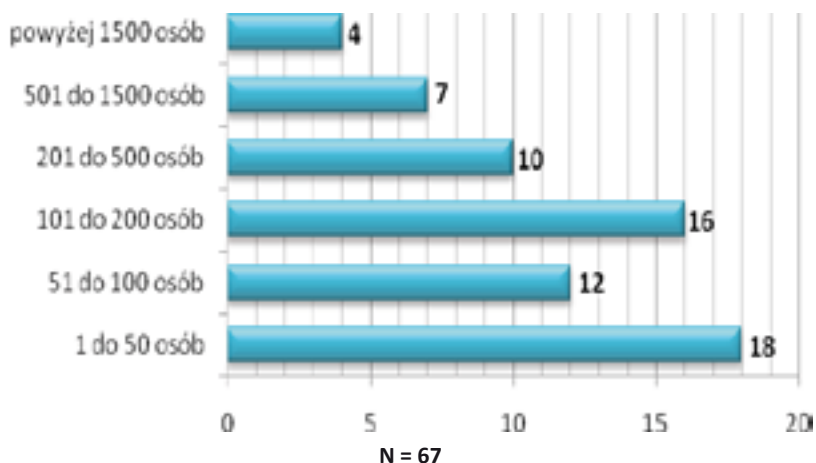
Schemat 4. Ranking działań na rzecz beneficjentów ze względu na ilość objętych nimi osób (według sumy beneficjentów objętych danym działaniem)

Jeśli chodzi o inne rodzaje działalności społecznej niż wsparcie grup wykluczonych, działania zarówno na poziomie społeczności lokalnej, jak i te prowadzone na szerszą skalę, mieściły się w głównych obszarach: edukacji, sportu i rekreacji, działań na rzecz dzieci i młodzieży, kultury i ekologii. Prawie wszystkie badane PS (97%) planowały rozwijać swoją działalność społeczną, bądź utrzymać ją na podobnym poziomie.

W ramach podsumowania, warto zliczyć osoby objęte działaniami dla każdej organizacji i przyrzeć się liczbom w podziale na kategorie. Okazuje się wtedy, iż największa liczba organizacji objęła swoją działalnością od 1 do 50 beneficjentów (18 badanych PS). Organizacji, które działały dla największej liczby beneficjentów – powyżej 1 500 osób – było zaledwie 4.

Wykres 7. Liczba beneficjentów, na rzecz których działały badane organizacje w podziale na kategorie

Opis można uzupełnić o uwagę, iż organizacje działające na rzecz powyżej 500 beneficjentów to jedynie fundacje (w liczbie 4) i stowarzyszenia (w liczbie 7) w większości działające w Krakowie.

5.2.1 Działalność na rzecz społeczności lokalnej

Poza działaniami na rzecz beneficjentów, czyli osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, respondentów zapytano o ich działalność na rzecz społeczności lokalnej. Działalność taka była rozumiana jako np.: *organizacja: świąt, festynów, akcji sprzątania dzielnicy, budowy ścieżek rowerowych, akcji promujących zdrowy tryb życia/postawy proekologiczne itp. na rzecz mieszkańców, innych organizacji i instytucji ulokowanych na terenie miejscowości, w której badana organizacja ma siedzibę*⁷.

Większość (59%) organizacji zadeklarowała, iż nie prowadzi działalności tego rodzaju na rzecz społeczności lokalnej. Jest też widoczna zależność między formą prawną, a działalnością na rzecz społeczności lokalnej – spółdzielnie w ogóle nie prowadzą tego typu inicjatyw, fundacje i stowarzyszenia dzielą się pod tym względem mniej więcej po połowie, trzy z ośmiu CIS-ów i ZAZ-ów odpowiedziało, iż takie działania podejmują.

⁷ Objasnienie tej treści znalazło się w kwestionariuszu.

Działania skierowane do społeczności lokalnej dzielą się na 5 najważniejszych obszarów, które jednak często przenikają się wzajemnie:

1. działania na rzecz dzieci i młodzieży,
2. działalność edukacyjna,
3. sport i organizowanie czasu wolnego,
4. działalność w obszarze kultury,
5. ochrona środowiska.

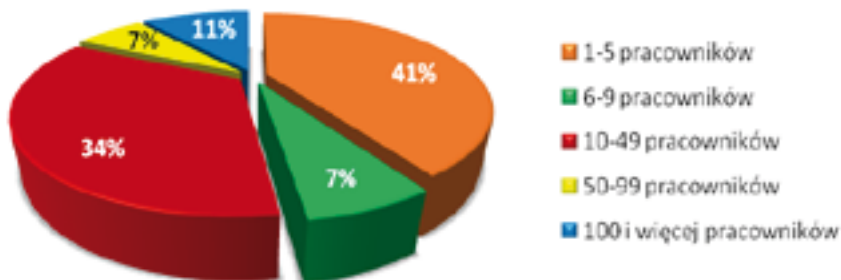
Schemat 5. Rodzaje działań podejmowanych przez PS na rzecz społeczności lokalnej

5.3 ZASOBY LUDZKIE

Ankietowane podmioty należą przede wszystkim do grupy przedsiębiorstw małych. Wprawdzie średnia liczba pracowników opłacanych kształtuje się na poziomie 81 osób, co jest wysokim wynikiem jak na PS, ale już wartość mediany jest zdecydowanie niższa i wynosi 10,5 osoby. Najliczniej reprezentowane były podmioty najmniejsze, zatrudniające 1-5 osób, których było 37. W badanych podmiotach, średnia liczba osób zatrudnionych na podstawie umowy o pracę była niewielka i wynosiła blisko 22 osoby (przy niskim poziomie mediany równej 3). **Łączna liczba pracowników opłacanych we wszystkich PS wyniosła 7 289 osób.**

Wykres 8. Liczba osób pracujących ogółem (za wynagrodzeniem)

N=90

Rozpatrując wyniki przez pryzmat formy organizacyjno-prawnej, można stwierdzić⁸, że największą liczbę pracowników zatrudniają spółdzielnie inwalidów i niewidomych, a następnie CIS-y i ZAZ-y. Spółdzielnie socjalne oraz fundacje i stowarzyszenia są już, co do zasady, zdecydowanie mniejszymi podmiotami.

Tabela 1. Poziom zatrudnienia za wynagrodzeniem wg rodzaju podmiotów

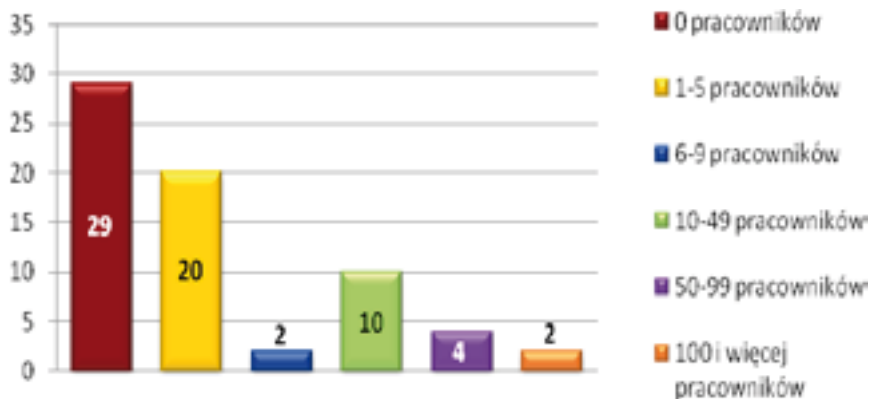
Rodzaj podmiotu	Średnie zatrudnienie	Mediana	Łączna liczba pracujących za wynagrodzeniem
CIS i ZAZ	40	42,5	324
Spółdzielnie	295	75	4 423
w tym: spółdzielnie socjalne	8	8,5	32
w tym: spółdzielnie inwalidów i niewidomych	399	110	4 391
Fundacje	76	5	2 104
Stowarzyszenia	10	4	364

W 70-ciu z 90-ciu podmiotów, które zadeklarowały zatrudnianie opłacanych pracowników, występuje zatrudnienie w oparciu o klasyczne umowy o pracę. Ankietowane PS chętnie stosują też elastyczne formy zatrudnienia, bowiem w 78 podmiotach występowały osoby pracujące w oparciu o umowy cywilno-prawne (umowa zlecenie lub umowa o dzieło).

⁸ Bazując na wartości mediany, która jest bardziej odporna na zniekształcenia.

Wśród 67 podmiotów, które odpowiedziały na pytanie o zatrudnianie pracowników subsydiowanych, zdecydowanie ponad połowa (38 podmiotów) korzystała z tej możliwości. Najwyższą wartością odnotowaną w badaniu była liczba 1 700 pracowników subsydiowanych, których zatrudniała jedna ze spółdzielni. Taka forma zatrudnienia jest szczególnie popularna w spółdzielniach inwalidów i niewidomych oraz CIS-ach i AZ-ach.

Wykres 9. Liczba osób zatrudnionych w ramach zatrudnienia subsydiowanego

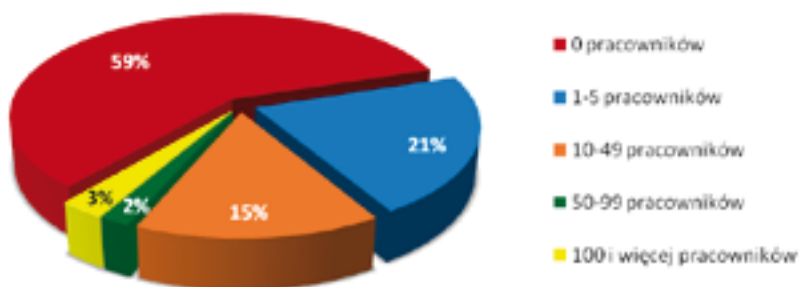

N=67

Analizując przedsiębiorstwa społeczne, nie sposób pominąć ważnego kontekstu ich funkcjonowania, jakim jest korzystanie z pracowników, będących równocześnie beneficjentami ich działalności (z punktu widzenia dostarczanych na rynek dóbr i usług). Przystępując do badań *a priori* można byłoby intuicyjnie przyjąć, że w tego typu podmiotach pracujący beneficjenci mogą stanowić istotną część zasobów ludzkich organizacji. Opisane poniżej wyniki badań nie do końca dają jednoznaczną odpowiedź w tym zakresie. Z jednej strony wysoki odsetek podmiotów, które nie zatrudniają ani jednego beneficjenta (59% wszystkich badanych organizacji) może wskazywać na to, że przedsiębiorstwa społeczne opierające swoją strategię na zatrudnianiu beneficjentów są w mniejszości. Przyglądając się jednak grupie podmiotów, które zadeklarowały zatrudnianie takich pracowników widoczne są i pozytywne symptomy. **Warto chociażby wspomnieć o sumarycznej liczbie pracowników, którzy są równocześnie beneficjentami tych organizacji. W badanej grupie 109 podmiotów było to aż 2 487 osób, co w odniesieniu do ogólnej liczby pracowników zidentyfikowanej w badaniu, wynoszącej 7 289 osób stanowi 34% wartości ogółem.**

W podmiotach zatrudniających beneficjentów najczęściej ich liczba mieściła się w przedziale od 1 do 5 osób. W 16 przypadkach był to przedział 10 do 49 osób, w 2 podmiotach zatrudnionych było od 55 do 99 beneficjentów, a w 3 powyżej 100 osób (w tym odnotowana w badaniach maksymalna wartość – aż 1 700 osób w jednej ze spółdzielni).

Wykres 10. Liczba pracujących beneficjentów

N=107

Poziom zatrudnienia beneficjentów w poszczególnych grupach podmiotów przedstawiony został w poniższej tabeli.

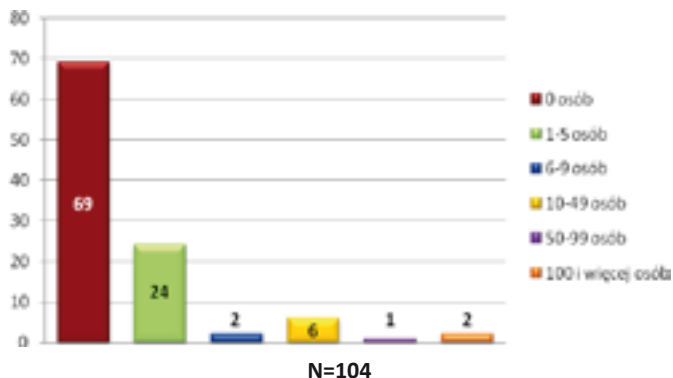
Tabela 2. Pracujący beneficjenci wg rodzaju podmiotów

Rodzaj podmiotu	Średnie zatrudnienie	Mediana	Łączna liczba pracujących beneficjentów
CIS i ZAZ	27	30	219
Spółdzielnie	139	7,5	2 088
w tym: spółdzielnie socjalne	5	4	25
w tym: spółdzielnie inwalidów i niewidomych	206	31	2 063
Fundacje	0,6	0	21
Stowarzyszenia	2	0	103

Ciekawych informacji może dostarczyć analiza odpowiedzi na pytanie o liczbę beneficjentów, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zostali zatrudnieni w badanych podmiotach. Aż w 69 przypadkach okazało się, że organizacje nie zatrudniły w ciągu ostatniego roku ani 1 takiego pracownika. Z kolei, wśród podmiotów deklarujących taką sytuację najczęściej (24 przypadki) zatrudniono od 1 do 5 osób oraz od 10 do 49 osób (6 przypadków). W pozo-

stałych wyodrębnionych przedziałach liczebności były już bardzo niewielkie. Warto jednak zwrócić uwagę na 2 wartości maksymalne: w jednym przypadku było to 112 beneficjentów zatrudnionych w ciągu ostatnich 12 miesięcy, a w innym – aż 600.

Wykres 11. Liczba pracujących beneficjentów zatrudnionych w ciągu ostatnich 12 miesięcy

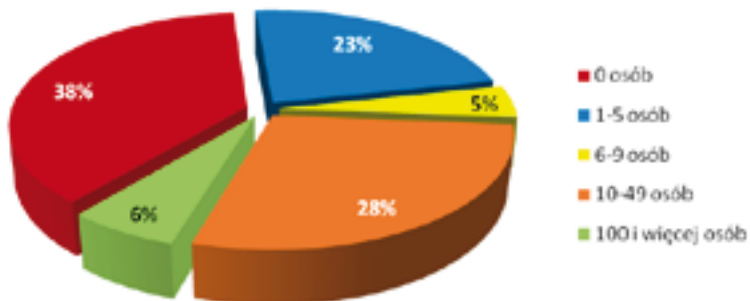

Odnosząc się do wartości średnich można stwierdzić, że przeciętnie – w każdym badanym podmiocie – w ciągu ostatnich 12 miesięcy zatrudniono nieco ponad 23 osoby. Oznacza to, że w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, organizacje zatrudniły łącznie 967 osób. Odnosząc to do zidentyfikowanej wcześniej ogólnej liczby pracujących w badanych podmiotach beneficjentów (2 487 osób) widoczny jest bardzo wysoki poziom napływu nowych beneficjentów – blisko 39% wszystkich beneficjentów z pracujących obecnie zostało zatrudnionych w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Przyczyny odejść beneficjentów z badanych podmiotów w ciągu ostatnich 12 miesięcy były zróżnicowane, przy czym, jako najważniejszy powód wskazywane było zakończenie projektu bądź koniec umowy o pracę. Łączna liczba odejść beneficjentów w ciągu ostatniego roku ukształtowała się na poziomie 571 osób. Odnosząc tę wartość do łącznej liczby beneficjentów, którzy w tym samym okresie zostali zatrudnieni w badanych podmiotach (967 osób) widoczne jest wyraźnie, że saldo rotacji wśród beneficjentów było dodatnie i wynosiło +396 osób.

Bardzo ważną informacją z punktu widzenia potencjału ludzkiego przedsiębiorstw społecznych jest nie tylko liczba ich pracowników opłacanych, ale i wolontariuszy nieodpłatnie współpracujących z tymi podmiotami. Wprawdzie wśród 38% podmiotów (41 przypadków) nie odnotowano żadnej współpracy z wolontariuszami, ale też przeciętna liczba wolontariuszy współpracujących z badanymi organizacjami w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyniosła ok. 64 osób.

Wykres 12. Liczba wolontariuszy współpracujących nieodpłatnie z organizacjami w ciągu ostatnich 12 miesięcy

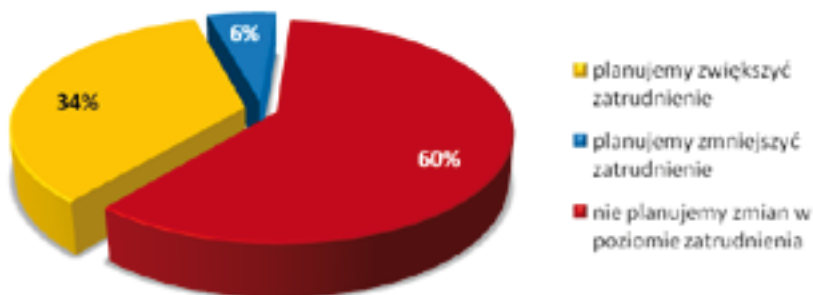

N=109

Łączna liczba wolontariuszy, z którymi w ciągu ostatnich 12 miesięcy współpracowały badane podmioty, wyniosła 7 416 osób. Na tę bardzo wysoką wartość wpłynęła jedna skrajna obserwacja – 1 z podmiotów współpracował aż z 6 000 wolontariuszy. W związku z tym nie można twierdzić, że wolontariusze w badanych PS bardzo istotnie wpływają na ich działalność.

Analizując potencjał PS w kategorii rozwoju zasobów ludzkich należy zauważyć, że ankietowane organizacje optymistycznie podchodzą do planów związanych z poziomem zatrudnienia, tzn. prognozy przyjęć przeważają nad prognozami redukcji zasobów kadrowych (tylko 6% organizacji planuje zmniejszyć zatrudnienie, 60% nie planuje zmian w tym zakresie, a 34% respondentów wskazuje na zwiększenie zatrudnienia).

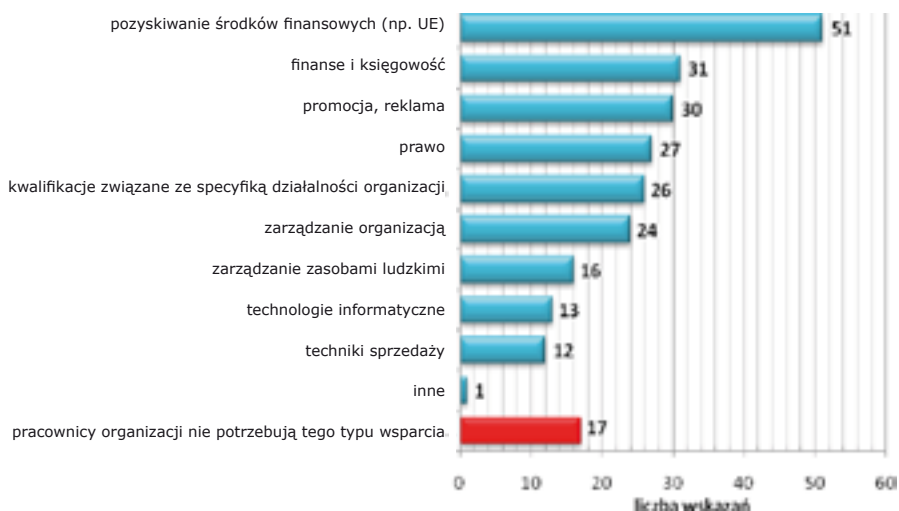
Wykres 13. Plany dotyczące zatrudnienia (w ciągu najbliższych 12 miesięcy)

N=107

Analizując obszar rozwoju zasobów ludzkich w PS należy zauważyć, że: około 80% respondentów korzysta z różnych form dokształcania swoich pracowników i finansuje je głównie ze środków własnych. Główny obszar zainteresowania usługami edukacyjnymi (np. szkolenia, doradztwo, studia podyplomowe, inne) przez badane podmioty dotyczy pozyskiwania środków finansowych, w tym np. z Unii Europejskiej. W dalszej kolejności wymieniane są tematy dotyczące finansów, promocji oraz zagadnienia prawne.

Wykres 14. Obszary, w których pracownicy organizacji potrzebują wsparcia edukacyjnego/doradczego/szkoleniowego

N=107

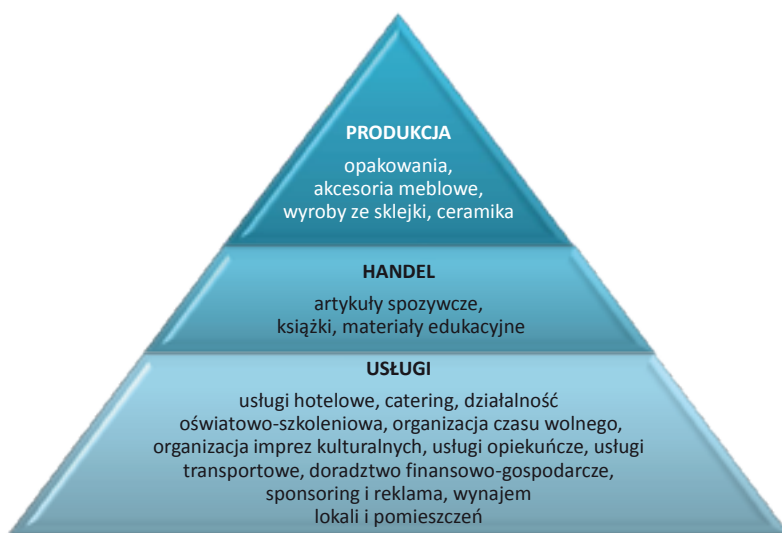
Liczebności na wykresie nie sumują się do N, ponieważ każdy respondent mógł wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Najważniejszą barierą rozwoju organizacji w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi była mała konkurencyjność podmiotów tego sektora pod względem wysokości zarobków. Respondenci zwrócili również uwagę na duże uzależnienie zatrudnienia od zewnętrznego finansowania oraz kwestie prawne związane z zatrudnianiem pracowników. Co czwarty ankietowany nie dostrzegał barier związanych z zasobami ludzkimi, które utrudniałyby funkcjonowanie lub rozwój organizacji.

5.4 DZIAŁALNOŚĆ EKONOMICZNA

Zdecydowana większość respondentów (ok. 80%) jako jeden z dwóch głównych obszarów swojej aktywności ekonomicznej wymienia działalność usługową. Co piąty ankietowany wskazał na działalność handlową, niewiele mniej na działalność produkcyjną. Wśród usług wymienionych przez poszczególne organizacje, przeważają usługi związane z gastronomią oraz edukacją i doradztwem, a w ramach działalności produkcyjnej drobne rzemiosło i rękodzieło.

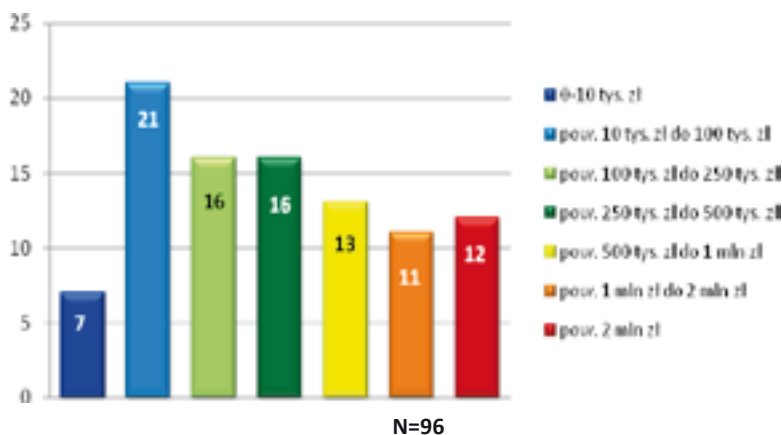
Schemat 6. Przedmiot działalności ekonomicznej prowadzonej przez przedsiębiorstwa społeczne w podziale na usługi, handel i produkcję

Na źródła finansowania działalności badanych organizacji składają się trzy główne strumienie środków pieniężnych, tj.: dochody własne, środki publiczne (np. rządowe, samorządowe) oraz darowizny. W takiej kolejności ankietowani wskazali najważniejsze źródła finansowania swojej działalności. Na wypracowane przez siebie środki, jako główne źródło, wskazuje ponad połowa ankietowanych, środki publiczne, jako drugie w kolejności, wymienia co czwarty respondent, a darowizny od osób fizycznych i prawnych na miejscu trzecim wskazuje prawie co szósta organizacja. Dużo mniejsze znaczenie ankietowane podmioty przypisują takim źródłom jak: składki członkowskie, fundusze unijne, czy środki pochodzące z odliczenia 1% podatku dochodowego od osób fizycznych na organizacje posiadające status organizacji pożytku publicznego.

Przeciętne przedsiębiorstwo uzyskiwało w 2009 r. przychody ogółem na poziomie ok. 750 tys. zł. Najwyższe wartości występowały wśród spółdzielni – blisko 2 mln zł (widać jednak znaczną różnicę między spółdzielniami inwalidów i niewidomych – średnio 2,3 mln zł przychodów, a spółdzielniami socjalnymi – średnio 90 tys. zł).

Wykres 15. Poziom przychodów ogółem w 2009 r.

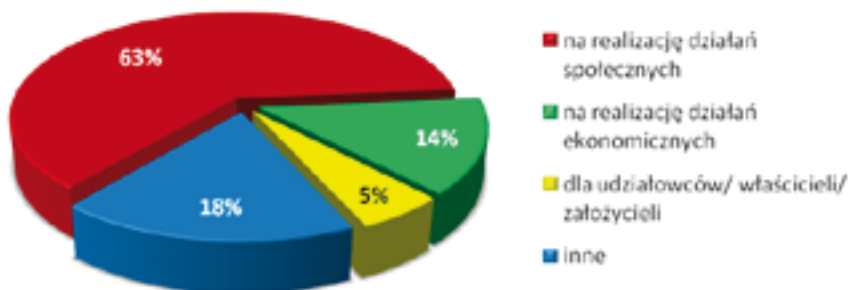

Średni poziom udziału przychodów z działalności ekonomicznej w przychodach ogółem wyniósł w badanych organizacjach 48,9% (przy medianie równej 50%), co w odniesieniu do wartości przychodów ogółem oznacza wartość ok. 368 tys. zł w skali roku przypadających przeciętnie na 1 badaną organizację i wypracowanych w ramach działalności ekonomicznej.

W badanej grupie podmiotów ponad połowa z nich (59%) zadeklarowała osiągnięcie w 2009 r. zysku. W CIS-ach, ZAZ-ach oraz spółdzielniach 50% podmiotów zadeklarowało osiągnięcie zysku, w przypadku stowarzyszeń było to 59%, wśród fundacji 65%.

Około 2/3 ankietowanych organizacji (jedynie fundacje i stowarzyszenia) większość wypracowanych przez siebie zysków przeznaczyła na realizację działań społecznych. Co siódmy z badanych podmiotów reinwestował zarobione środki i przeznaczał je na działalność ekonomiczną. Tylko nieznaczna część z badanych organizacji przekazała osiągnięte zyski udziałowcom, właścicielom bądź założycielom, w zależności od formy prawnej danej organizacji.

Wykres 16. Przeznaczenie zysku wypracowanego w 2009 roku

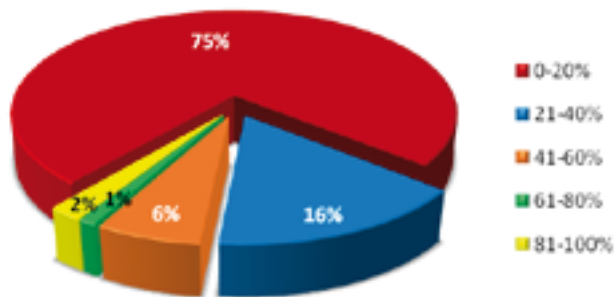
N=56

Analizując kwestie wpływu społecznego charakteru PS na decyzje klientów, co trzeci respondent stwierdził, że status ten wpływał pozytywnie, zachęcając klientów do nabywania dóbr lub usług oferowanych przez przedsiębiorstwa społeczne. Natomiast tylko wg 5% ankietowanych, społeczny charakter PS jest zniechęcający dla klientów.

Respondenci najczęściej wskazali na członków organizacji, jako źródła największego wpływu na podejmowane decyzje (takie wskazanie dotyczyło co drugiego respondenta) oraz pracowników operacyjnych, jako osób, które mają średni wpływ na proces decyzyjny (taka sama liczba wskazań). Wśród interesariuszy zewnętrznych blisko 2/3 ankietowanych wskazało klientów jako grupę, która wywiera duży lub średni wpływ na najistotniejsze decyzje podejmowane w danej organizacji. Jednocześnie badane organizacje jednoznacznie określiły, iż otoczenie reprezentowane przez samorząd terytorialny, lokalny biznes czy inne organizacje społeczne ma niski wpływ na proces decyzyjny.

Na pytanie o bariery rozwoju działalności ekonomicznej organizacji, ankietowani zwrócili w równej mierze uwagę na problem pozyskiwania środków pieniężnych na funkcjonowanie organizacji, koniunkturę na rynku oraz na bariery prawne i biurokratyczne. Trzeba jednak zaznaczyć, że mimo barier, przedsiębiorstwa społeczne optymistycznie patrzą w przyszłość – 34% uważa, że ich kondycja finansowa w przyszłym roku polepszy się, ponad 50%, że pozostanie na tym samym poziomie; trzy czwarte ocenia ryzyko upadku PS na poziomie minimalnym, a tylko niespełna 10% zakłada taką możliwość w proporcji większej niż pół na pół.

Wykres 17. Prawdopodobieństwa upadku/likwidacji przedsiębiorstwa społecznego w ciągu najbliższych 12 miesięcy.

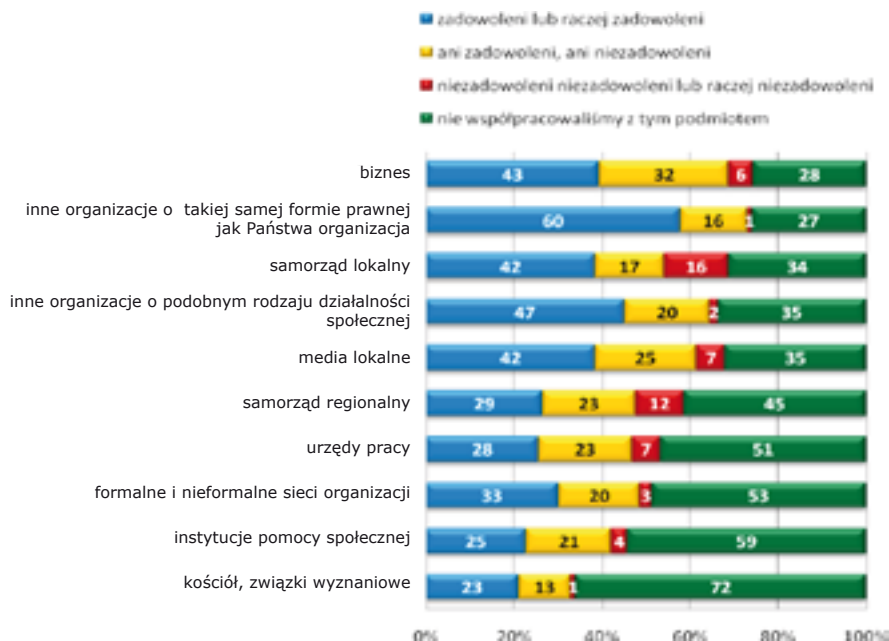
N=95

5.5 WSPÓŁPRACA Z OTOCZENIEM

Istotnym wynikiem z perspektywy inwestowania w rozwój przedsiębiorczości społecznej w regionie wydaje się być odnotowana częsta współpraca badanych organizacji ze sobą nawzajem. 75% badanych podmiotów współpracowało z organizacją o takiej samej formie prawnej, a 66% wskazało na współpracę z organizacjami o podobnym rodzaju działalności społecznej. Warto podkreślić poziom stosunkowo dużego zadowolenia z efektów tej współpracy (75% zadowolonych).

Najwięcej podmiotów wskazało na współpracę z biznesem, jednak tylko połowa była z niej zadowolona lub raczej zadowolona. Najwyższy stopień niezadowolenia dotyczył współpracy z samorządem lokalnym. Równocześnie, dwukrotnie wyższa była liczba podmiotów, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy w ogóle nie współpracowały z tym partnerem.

Wykres 18. Współpraca z innymi podmiotami w ciągu ostatnich 12 miesięcy oraz poziom zadowolenia z efektów tej współpracy

N=109 (dla 2 i 4 kategorii – liczba ważnych odpowiedzi – 105)

Na występowanie barier utrudniających przedsiębiorstwom społecznym współpracę z otoczeniem wskazało 78% badanych, a tylko co piąty uważał, że takie nie występują. Generalnie, bardziej dotkliwie respondenci odczuwają bariery dotyczące współpracy z otoczeniem instytucjonalnym niż z otoczeniem społecznym. Blisko dwukrotnie więcej wskazań dotyczyło barier związanych ze współpracą z instytucjami publicznymi niż ze społecznością lokalną. Przedsiębiorstwa społeczne bardzo wyraźnie wskazywały na brak wiedzy i znajomości specyfiki ich działalności występujący wśród partnerów. W pierwszej kolejności uwaga ta była skierowana do instytucji publicznych (blisko połowa ankietowanych wskazała na występowanie tej bariery). Nieco mniej PS (38%) wskazało na niewystarczającą wiedzę wśród innych podmiotów.

Wykres 19. Bariery współpracy z otoczeniem

Łączna liczba wskazań dla barier na wykresie nie sumuje się do N, ponieważ każdy respondent mógł wybrać do trzech odpowiedzi.

6 Zakończenie, czyli co zrobić by było lepiej?

Na zakończenie przedstawiamy wybrane rekomendacje płynące z przeprowadzonych badań, które dotyczą działań wspierających rozwój przedsiębiorczości społecznej w Małopolsce:

1. Przyjazne otoczenie – usprawnienia wymaga współpraca przedsiębiorstw społecznych z instytucjami publicznymi. Z jednej strony, ze względu na stosunkowo duży odsetek podmiotów deklarujących brak współpracy z otoczeniem zewnętrznym, w tym zwłaszcza sektorem publicznym, należy zintensyfikować działania mające na celu podejmowanie wspólnych inicjatyw. Z drugiej strony ważne jest, aby przedstawiciele sektora publicznego, zwłaszcza samorządu lokalnego, zdobywali wiedzę o ekonomii społecznej i korzyściach płynących ze współpracy z PS. Bardzo często wystarczy tylko dobra wola i otwartość na wspólne działania po obydwu stronach. W tym miejscu można przypomnieć, że współpraca administracji i PS może przybierać różne formy: od animowania działań przez pracowników instytucji publicznych w obszarze gospodarki społecznej, poprzez realizację wspólnych

- projektów/inicjatyw, do kontraktowania dóbr i usług przez administrację publiczną z wykorzystaniem mechanizmu klauzuli społecznej.
2. Profesjonalizacja działań przedsiębiorstw społecznych w sferze ekonomicznej – przedsiębiorstwa społeczne w zdecydowanej większości borykają się z problemem funkcjonowania na konkurencyjnym rynku, mając kłopoty z pozyskaniem klientów, budową marki, promocją i strategicznym planowaniem działań. Jest to spowodowane wieloma czynnikami, m.in. niewykwalifikowanymi biznesowo kadrami zarządzającymi, wywodzącymi się często ze „społeczników” (taka sytuacja występuje częstokroć w organizacjach pozarządowych) lub też z osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (sytuacja taka jest częsta w przypadku spółdzielni socjalnych). Dlatego tak ważne jest wsparcie PS w profesjonalizacji działalności biznesowej poprzez wysokiej jakości szkolenia, doradztwo bądź staże wyprofilowane tak, by podnosić wiedzę i umiejętności w zakresie funkcjonowania przedsiębiorstwa na rynku. Dobrym rozwiązaniem mógłby okazać się coaching lub mentoring ze strony doświadczonych biznesmenów.
 3. Promocja produktów i usług PS – z powodu obiektywnej słabości sektora ekonomii społecznej, warto wspierać nowopowstające oraz rozwijające swą działalność przedsiębiorstwa społeczne promując ich ofertę np. poprzez strony internetowe, katalogi produktów i usług, kampanie reklamowe czy organizację targów ES. Dużym wsparciem oczekiwanym przez przedsiębiorców społecznych jest też pomoc w sprzedaży ich produktów np. za pośrednictwem internetu.
 4. Sieciowanie przedsiębiorstw społecznych – przedsiębiorstwa społeczne powinny na wzór klasycznych przedsiębiorstw łączyć się w izby, związki lub innego typu organizacje zrzeszające je w celach gospodarczych. Tego typu organizacji sieciujących brakuje zwłaszcza w środowisku spółdzielni socjalnych, które nie współpracują ze sobą, przez co mają mniejszą „siłę przebicia” i skutecznego lobbowania na rzecz rozwiązań korzystnych dla ich rozwoju. Organizacje sieciujące zapewniłyby także przedsiębiorstwom społecznym możliwość wzajemnego uczenia się i wymiany doświadczeń czy aplikowania o środki na realizację wspólnych, partnerskich projektów.
 5. Mechanizmy finansowania zwrotnego i bezzwrotnego – przedsiębiorstwa społeczne w Polsce są de facto pozbawione dostępu do mechanizmów finansowania zwrotnego. Skarżą się również na brak możliwości dokapitalizowania przedsiębiorstwa w formie np. małych grantów rozwojowych. Stworzenie systemu funduszy pożyczkowych i poręczeniowych na wzór Małopolskiego Funduszu Ekonomii Społecznej jest jednym z priorytetów dla rozwoju przedsiębiorczości społecznej w Polsce.

Wydawca:
Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej w Krakowie
ul. Piastowska 32
30-070 Kraków
www.rops.krakow.pl

PUBLIKACJA JEST DYSTRYBUOWANA BEZPŁATNIE
ISBN 978-83-60242-51-3